

HAVÂTİR

"vesvese" md.leri; *el-Mu'cemû's-şûfi*, s. 405-407; *Müsned*, II, 168, 173, 313, 460; Buhârî, "Tevhîd", 11, 35; Tirmizî, "Tefsîr", 2/35, "Kader", 7; Kindî, *Felsefi Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 1994, s. 69; Eş'arî, *Maakâlât* (Rit-ter), s. 427-429; Mâtürîdî, *et-Tevhîd*, s. 135-137; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 31, 248; Kâdî Abdülcebbar, *el-Mecmû' fi'l-mu-hîti bi't-teklîf* (nşr. J. J. Houben), Beyrut, ts. (el-Matbaatü'l-Katolikkiye), I, 6, 17-18; a.mlf., *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 67; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 26-28, 50; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-İktisâd fi mâ yete'allak bi'l-i'tikâd*, Necef 1399/1979, s. 97, 104, 162, 165; Cüveynî, *eş-Şâmil* (nşr. H. Klopfer), Kahire 1988-89, s. 27-29; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1387/1967, III, 34-38, 53-61; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXX, 67; a.mlf., *el-Me'âlibü'l-âliye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1987, III, 61-66; VII, 330-331; IX, 13-14, 34, 38-39, 44, 186-187, 258, 259, 381; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 564, 566; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, V, 88-89; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehâfân* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 75, 92, 122-125; Haydar el-Âmülî, *Câmi'ü'l-esrâr* (trc. Cevâd Tabatabâî), Tahrân 1368 hş., s. 456-458; Şarânî, *el-Yevâkîf ve'l-cevâhîr*, Kahire 1307, II, 123; Meclisî, *Bi'hârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, LXVII, 38-43; Zebidî, *İthâfû's-sâde*, VII, 209, 294, 301-314; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, I, 267, 268; II, 88; III, 137-140; VII, 318; VIII, 342, 347, 372; IX, 497, 498, 500; XI, 417-418; Faysal Bedîr Avn, *Nazarîyyetü'l-ma'rife 'inde İbn Sînâ*, Kahire 1977, s. 215.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

□ TASAVVUF. Havâtîr tasavvuf terminolojisinde "sâlikin kalbine Hak'tan, melekten, nefisten veya şeytandan gelen hitaplar, sesler" anlamında kullanılmıştır. Hiçbir vasıta olmadan doğrudan doğruya Allah'tan gelen hitaba rabbânî veya hakkânî hâtîr, melekten gelene ilham veya melekî hâtîr, nefisten gelene hâcis (çoğulu hevâcis) veya nefsânî hâtîr, şeytandan gelene de vesvese veya şeytânî hâtîr denir (Tehânevî, I, 415; *et-Ta'rîfât*, "hâtîr" md.; Kuşeyrî, s. 242). Bazı kaynaklarda ayrıca ruh hâtîri, kalp hâtîri, akıl hâtîri, yakın hâtîri türlerinden söz edilir. İnsanı iyiliğe davet eden ruh ve kalp hâtîri melek hâtîrine dahildir. Akıl hâtîri ruh ve kalp hâtîrini desteklerse melek hâtîrine, nefis ve şeytan hâtîrini desteklerse bu ikisine dahil olur (Sühreverdî, s. 459).

Süfîler, hâtîrin iç âlemde bir ses (hitap) olarak işitildiği konusunda görüş birliği içindedirler. Bu sesin hangi tür hâtîr olduğunun bilinmesi ve bunların birbirinden ayırt edilmesi önemlidir. Hak hâtîri son derece güçlüdür; verdiği mesaj hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak şekilde açık ve kesin olup yanılma ve yanlış anlama söz konusu değildir. İnsanı uyandır, yapması gerekli olan şeyi ona emre-

der. Melekten gelen hâtîr bir teşviktir; insanı hayırlı işlere yöneltir. Nefisten gelen hâtîr ya bedenî tabii ve zorunlu ihtiyaçlarıyla veya bunun üstündeki aşırılıkla ilgilidir. Nefsin birinci tür arzuları onun hakkı olup bunların karşılanması gerekir; nefsin ihtiyaçtan fazlasını arzulaması ise onun zevki ve lüksü olduğundan buna imkân verilmemelidir. Şeytandan olan hâtîr ise bir kıskırtmadır; günah ve haram olan işleri çekici gösterir, insanı bunlara yöneltir (Gazzâlî, III, 40). Allah'tan olan hâtîr tevhid nuru, melekten olan hâtîr mârifet nuru ile kabul edilir. İman nuru ile nefsin kötülük yapması engellenir. İslâm nuru ile şeytana karşı çıkılır (Sühreverdî, s. 560). Süfîler, gıdası helâl olmayan bir kimsenin ilhamla vesveseyi birbirinden ayırt edemeyeceği kanaatindedir. Hâtîrin dinî hükümlere uygun olması bunun melekten, aykırı düşmesi ise nefis veya şeytandan geldiğini gösterir. Şehâbeddin es-Sühreverdî'ye göre yakının zayıf olması, nefsin nitelik ve huyları konusundaki bilgisizlik, hevâ ve hevase uyma, mal ve makam hırsı havâtîri birbirine karıştıranın başlıca sebepleridir. Bunları ortadan kaldırmanın yolu zühd, takvâ ve zikirle kalp aynasını cilâlamaktır. Bunu yapamayanlar havâtîri dinî ölçülere vurmalı, bunlara uygun düşene göre davranıp aykırı olana itibar etmemelidir.

Sâlikin zihnine iradesiz olarak gelmesi ve gelip geçici olması havâtîrin en belirgin özelliğidir. İnsan bir şey yapmayı düşünür veya arzularken aklına başka bir hâtîr daha gelebilir; sâlikin ilk hâtîre mi sonrakine mi uyması gerektiği konusunda mutasavvıflar arasında farklı görüşler vardır. Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre ilk hâtîre derhal uyulmalıdır. Cüneyd, ziyaret için gittiği Hayr en-Nessâc'ın kapısında beklerken Hayr'ın hatırlama Cüneyd'in kapıda beklemekte olduğu gelmiş, fakat bu hâtîre uymamıştı. Aynı hâtîr bir iki defa tekerrür edince gidip kapıyı açmış. Cüneyd kendisine, "Niçin ilk hâtîre uymadın?" demişti (Serrâc, s. 418; Hücvîrî, s. 502). Sehl b. Abdullah et-Tüsterî de ilk hâtîre uyulmasını ister. Ona göre ilk hâtîr daha kuvvetlidir; uyulmaması halinde sonraki hâtîr zayıflar, bu da gevşekliğe ve tembelliğe yol açar. İbn Atâ ikinci hâtîre uymanın daha doğru olduğunu söyler. Zira ikincisi birincisini güçlendirir. Muhammed İbn Hafîf'e göre ise ikisi eşittir (Kuşeyrî, s. 242).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre hâtîr Allah'tan gelen; akıl, nefis, arş ve kürsî mertebelerine uğrayıp buralardan çeşit-

li renkler aldıktan sonra yeryüzüne inen ve insanların kalplerinde tecelli eden bir emr-i ilâhîdir. Her kalp bu emri kendi istidadına göre kabul eder. Günah, sevap veya mubah fillerin kaynağı bu havâtîrdir (*el-Fütûhât*, II, 563). İbnü'l-Arabî, şer'î hükümlerle havâtîr arasında tam bir uygunluk olduğunu söyler. Gelen hâtîr farzın yapılmasını emrederse bunun gereğini yerine getirmek farz, yasaklanmış bir şeyin yapılmasını isterse buna uymak haramdır. Mubahlarla ilgili hâtîrlarda nefse güç gelenler icra edilmelidir (a.g.e., II, 564).

Hatre (çoğulu **hatarât**) kelimesi de hâtîre yakın bir anlam taşır. Cüneyd'e göre Hak'tan gelen hatre sâlikî irşad, melekten gelen de iyi işlere teşvik eder. Nefisten kaynaklanan hatre dünyaya çeker, şeytandan kaynaklanan ise günaha iter.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rîfât, "hâtîr" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 415; *el-Mu'cemû's-şûfi*, s. 405; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, "havâtîr" md.; Hâris el-Muhâsibî, *er-Rî'âye li-hukûkullâh*, Kahire 1970, s. 15, 105; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 418; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 90, 153, 167; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-ku-lüb*, Kahire 1310, I, 113; II, 104; Sülemî, *Tabakât*, s. 557; Kuşeyrî, *er-Risâle* (trc. Mahmûd İbnü's-Şerîf, nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 242; Hücvîrî, *Keşşû'l-mahcûb* (Jukovskî), s. 502; Herevî, *Tabakât*, s. 725; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 40; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin-i Yûsufî), Tahrân 1347, s. 192; Sühreverdî, *Avârîfû'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 459, 560; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 563, 564; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şûfiyye*, s. 158, 160; İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü'l-ta'rîf* (nşr. M. İbrâhim el-Kettânî), Beyrut 1970, s. 702; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 120; Ahmed-i Câmî, *Ünsü'l-tâ'ibîn*, Tahrân 1408, s. 253.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HAVÂTİRİYYE

(الخواترية)

Medyenîyye tarikatının

Ali b. Meymûn el-Mağribî'ye

(ö. 917/1511)

nisbet edilen bir kolu

(bk. ALİ b. MEYMÛN; MEDYENİYYE).

HAVÂTİMÜ'S-SÜVER

(خواتم السور)

Sûrelerin son cümleleri anlamında bir tefsir terimi.

Havâtîm kelimesi "son, sonuç, âkîbet; bir eserin veya yazının sonu, son bölümü, özeti" gibi mânalara gelen hâtîmenin, **süver** de sûrenin çoğuludur. Kur'ân-ı Kerîm'de sûrelerin tamamına yakın kısmı